

УДК 821.161.2-1.09+929Жиленко

Артем Галич

**ПОРТРЕТИ ШІСТДЕСЯТНИКІВ У МЕМУАРНОМУ
ТВОРІ І. ЖИЛЕНКО «НОМО FERIENS»**

У статті досліджується феномен шістдесятництва у романі І. Жиленко «Номо feriens», розглядаються функції портретної характеристики.

Ключові слова: мемуари, портрет, деталі зовнішності, шістдесятники.

В статье исследуется феномен шестидесятиничества в романе И. Жиленко «Номо feriens», рассматриваются функции портретной характеристики.

Ключевые слова: мемуары, портрет, детали внешности, шестидесятники.

The article examines the phenomenon of the sixties in the novel I. Zhylenko «Номо feriens», considered functions portrait features.

Key words: memoirs, portraits, details of appearance, the Sixties.

Українська мемуарна література початку ХХІ ст. несе в собі сотні живих образів реальних історичних діячів минулого, допомагаючи збагнути й усебічно пізнати справу їхнього життя, а також час, який відбився в кожній такій особистості. Спогади про реальних історичних особистостей дозволяють побачити й зримі обриси їхніх портретних характеристик, що містять суб'єктивні свідчення про окремі деталі зовнішності, такі як поза, жест, хода, костюм, звички, схильності тощо. Це допомагає глибше побачити масштаб особистості, величину її обдарованості.

Своєрідність творення словесного портрета, як і портрета в живопису, зумовлюється передусім прямим зверненням письменника до індивідуальності певної особи, вигаданої (в художньому тексті) чи реальної (в документальному). «Портрет (франц. *portait*) — засіб характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажа у художній літературі, що описує його обличчя, фігуру, одяг, манеру поводитися, і є складником композиції поряд із пейзажами, інтер'єрами, монологами, діалогами, автоською розповіддю або оповіддю наратора» [8, с. 249].

Мета даної праці полягає в з'ясуванні особливостей творення індивідуальних портретів шістдесятників у мемуарно-му творі Ірини Жиленко «Номо feriens». Нам уже доводилося аналізувати портрети І. Драча, І. Дзюби, М. Вінграновського, А. Горської. У цій статті ми звертаємося до портретних характеристик Л. Костенко, Д. Павличка, В. Симоненка, В. Коротича, Є. Шевчука, І. Світличного.

Специфіку портретування в художній літературі вивчали К. Сізова [11], Н. Демчук [5], Е. Костюк [7], І. Семенчук [9], Г. Сириця [10], І. Бикова [2]. Проте їхні студії стосувалися суто художньої літератури, яка розвивається за власними естетичними законами, що мають чимало відмінностей від документальної літератури, яку на Заході називають літературою *non fiction*. Проте на сьогодні практично відсутні наукові праці, у яких би вивчалася своєрідність портретування в мемуарній літературі, окремих її жанрових формах. Виняток становлять хіба що дослідження В. Барахова [1], Б. Галанова [3], В. Гречнева [4]. Проте досі ніхто, крім нас, не аналізував особливості портретування в мемуарному творі Ірини Жиленко «Номо feriens».

І. Жиленко, що сама належала до покоління українських шістдесятників, як і личить поетесі, емоційно й образно відтворює у мемуарах непросту атмосферу 60-х років минулого століття: «Початок 60-х років був часом спільності, єдиного дихання і єдиного пориву. Потім почалося роз'єднання, відчуження усамітнення. Я пам'ятаю, як печалилась я цим роз'єднанням, як намагалась чинити опір, як ретельно стежила за творчістю своїх друзів, телефонувала до них, щоб сказати добре слово про черговий опублікований творчий доробок; як щиро сумувала, коли — ніхто! — не говорив доброго слова мені. Потім затялась і я. Уже не дзвонила. Якоюсь мірою, безперечно, в цьому був винен час, атмосфера страху та розчарування кінця 60-х і далі...» [6, с. 133].

Серед кумирів І. Жиленко тієї пори безумовно одне із цільних місць посідала Ліна Костенко, людина, що була поетичним лідером доби, до голосу якої прислухалися митці. Змальовуючи її портрет, І. Жиленко відзначає величезну творчу обдаро-

ваність цієї поетеси, її красу і внутрішню силу характеру, якої саме й не вистачало автору мемуарів: «...Були у Ліни Костенко. В цю жінку я закохана шалено! У неї такі грандіозні вірші, що, слухаючи їх, я розуміла: про Ліну ще розповідатиму своїм благоговіючим онукам, а вони — своїм онукам. Неймовірна краса, жіночна, дотепна і... залізна! В ній відчувається незламна воля і внутрішня сила, якої мені так бракує...» [6, с. 186].

Повертаючись неодноразово далі до портретної характеристики Л. Костенко, І. Жиленко буде акцентувати увагу на окремих деталях її зовнішності (очі, губи, зріст), не забуваючи наголосити на безумовній геніальності цієї поетеси: «Я люблю її красиву голівку з білявими патлами, яскраво-сині очі, такі виразні, рухливі і прекрасні губи, люблю її нервовий фанатизм та її геніальність» [6, с. 385]; «Висока, струнка, в чорній сукні з білим коміром» [6, с. 538].

Згадуючи про вечір у Спільці письменників України, присвячений В. Симоненку, на якому зі сміливою промовою виступив І. Дзюба, І. Жиленко відтворює портрет Д. Павличка, який на цьому вечорі офіційно представляв Спільку. У залежності від тієї емоційної напруги, яка виникала по ходу виступу І. Дзюби, його зовнішність постійно змінювалася. Автор мемуарів у портретній характеристиці відтворює ті суперечності, які відчував Д. Павличко як людина, що належала до покоління шістдесятників, і як офіційна особа, причетна до керівництва Спількою: «Павличко то синів, то червонів. Кришив пальцями сигарету, вставав, сідав, але жодним словом, ані жестом не перепинив Дзюбу, за що йому честь і хвала. А потім він уже, видно, втомився боятися і навіть красномовно змахнув рукою — а, мовляв, хай буде, як буде. Все одно влетить! І почав аплодувати і сміятися разом з усіма» [6, с. 514]. Особливо вдало І. Жиленко вдалося передати еволюцію поведінки Д. Павличка через його жести: спочатку вони відсутні, потім змах руки і, нарешті, аплодисменти.

Портретна характеристика В. Симоненка є надзвичайно лаконічною. І. Жиленко концентрує увагу на одній лише деталі зовнішності поета — вусах, але не забуває наголосити на його творчому таланті: «По дорозі в Спільку зустріла Василя

Симоненка. Він відростив вуса, і я не впізнала його, аж поки не зіштовхнулися ніс до носа. Зраділи один одному. ...Тоді Василь запросив мене до ресторану «Москва». Довго і цікаво розмовляли. І добряче випили. Потім ходили Хрещатиком, і Васько читав нові вірші. Є дуже гарні» [6, с. 185].

Короткою є також у спогадах І. Жиленко портретна характеристика ще одного шістдесятника В. Коротича: «Чорнявий, дуже ввічливий. До нього заговориш — а він підскакує, щоб не відповідати сидячи. Як чемний, добре вихований хлопчик. І вірші інтелігентні» [6, с. 101]. Наголошуючи на окремих рисах зовнішності В. Коротича, зокрема його інтелігентності, мемуаристка відзначає й інтелігентність його поезії.

Набагато розлогішим є опис зовнішності В. Шевчука, який включає в себе і портретні деталі (кучерявість), і манеру листуватися, і мудрість молодого людини. І. Жиленко подає портрет В. Шевчука у віці 22 роки, коли він лише починав свою творчу діяльність: «І тихе дівчатко з величезними очима, закохане у вірші Олеся та Вороного, ще не зустріло свого Валерія Шевчука, кучерявого студентика, іронічного до нещадності й картинно-песимістичного. Ще ми романтично листуємося з ним, живучи в одному місті, і Валера розпочинає листи звертанням: «Трино, боже телятко!» і підписується величезними літерами лише іменем, розтягуючи його на всю сторінку: «Валерій». І в цьому — правда, бо замолоду ми не маємо прізвищ, ми ще їх не зробили і не заробили, прізвища належать батькам, а наше — тільки ім'я. Ні, Валерій не грається в песимізм, не позує. Він гостро і болісно реагує на вульгарність і відмовляється гратися в лицемірні ігри благополучних міщан. Він багато вже знає у своїх 22, а багато знання — багато печалі (не в мудрості багато печалі, а саме у великому знанні. Подолати своє знання, піднятися над ним до мудрості — це вже шлях до сонця)» [6, с. 134].

Ще ширшим є опис зовнішності й внутрішнього світу одного з лідерів руху шістдесятників в Україні Івана Світличного. Акцентуючи увагу читачів фактично на одній деталі його зовнішності («вусате сонечко»), та й то запозичивши її зі спогадів В. Стуса, І. Жиленко оцінює місце й роль

І. Світличного в атмосфері шістдесятництва як руху, що далеко вийшов за межі суто творчості, а став суспільно-політичним явищем доби: «...Довкола Івана оберталась Україна, тобто все, що було в Україні найкращого. Таке враження, що отой хаотичний «броунівський рух», уже насичений емоцією опору, раптово, завдяки центру, який виник в особі Івана, прибрав стрункої, організованої структури — все оберталось довкола і все тяжіло до центру. І все трималося купи: художники і композитори (втім, хіба тільки митці?) не відвалювались від письменників, а львів'яни — од киян. І наблизилась до нас (наскільки це можливо було в ті часи) українська діаспора. Я іноді думаю: чому саме Іван? Чому не Дзюба? Не Сверстюк? Не Стус? Не Ліна Костенко? І розумію, що всі ці безмірно яскраві, глибокі, мужні і обдаровані люди все ж не володіли такою мірою, як Світличний, найголовнішим даром, що його дає нам Господь, — талантом любові до людей, талантом саморозчинення в них — аж до повного забуття.

Про Івана можна писати нескінченно. І пишуть, і писатимуть. Я оповідала про Івана досить часто у листах до чоловіка, у щоденниках. Про це ще буде мова. І все ж ці спогади — крапля в морі. Живий Іван не надавався до іконописання і возвеличення. Були інші постаті, здавалось — яскравіші, значніші. Але з кожним прожитим десятиріччям пригасають «інші» й розгорається пам'ять про скромне наше «вусате сонечко» (В. Стус), про великого мудреця, добру людину і гіркого страдника — Івана Олексійовича Світличного» [6, с. 152].

Портрети реальних особистостей, що належали до покоління шістдесятників, у мемуарному творі І. Жиленко «Ното feriens», автор якого відтворює їх з певної часової дистанції, дозволяє наповнити риси зовнішності зримими емоційними деталями, що передають не лише індивідуальність кожної особистості, а й показують їхню роль в тодішньому літературно-мистецькому житті в добу нетривалої хрущовської відлиги. Студії в цьому напрямку є перспективними, оскільки дозволяють глибше й ширше побачити потенціальні можливості портретування в мемуарному тексті, побудованому на відтворенні реальних подій і постатей відомих особистостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барахов В. С. Литературный портрет (Истоки, поэтика, жанр) : монография / В. С. Барахов. — Л. : Наука, 1985. — 321 с.
2. Быкова И. А. Типология портрета персонажа в художественной прозе А. П. Чехова / И. А. Быкова // Языковое мастерство А. П. Чехова. — Ростов н/Д, 1990. — С. 38–46.
3. Галанов Б. Живопись словом / Б. Е. Галанов. — М. : Сов. писатель, 1974. — 344 с.
4. Гречнев В. Я. Жанр литературного портрета в творчестве М. Горького / В. Я. Гречнев. — М. ; Л. : Наука, 1964. — 132 с
5. Демчук Н. Портрет у прозі Т. Шевченка : (Мікропоетика опису в системі екстервентного психологічного аналізу) / Н. Демчук. — Львів : Літопис, 1999. — 44 с.
6. Жиленко І. Ното feiciens : Спогади / Ірина Жиленко ; передм. Михайлини Коцюбинської. — К. : Смолоскип, 2011. — 816 с.
7. Костюк Е. Н. Поэтика портрета «разочарованного» героя в русской литературе первой половины XIX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Е. Н. Костюк. — К., 1991. — 17 с.
8. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 624 с.
9. Семенчук І. Р. Мистецтво портрета : навч. посібник / І. Р. Семенчук. — К. : Ін-т сист. досліджень, Київський ун-т, 1993. — 188 с.
10. Сырица Г. С. Поэтика портрета в романах Ф. М. Достоевского : [монография] / Г. С. Сырица. — М. : Гнозис, 2007. — 407 с.
11. Сізова К. Людина у дзеркалі літератури: трансформація принципів портретування в українській прозі XIX — початку XX ст. : [монографія] / К. Сізова. — К. : Наша культура і наука, 2010. — 356 с.

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2014 р.